

על צניעות מודיעינית: למידה מנתן אלתרמן

מאת אל"מ (מיל') שי שבתאי

מבט מבס"א מס' 1632, 8 ביולי 2020

תקציר: המודיעין הישראלי (ולא רק) נוהג להשתמש בביטוי "להערכתנו" במסמכיו, בחירה לשונית המשקפת את דרישתו להכיר בסמכותו המקצועית ובמעמדו הייחודי בקבלת ההחלטות. ניתוח השימוש החריג שעשה נתן אלתרמן בגוף ראשון-רבים בספר השירה כוכבים בחוץ (1938) עשוי להציע מהות פנימית אחרת ל"להערכתנו" המתבטאת בגישה צנועה וקשובה בהרבה.

קהיליית המודיעין היא חלק אינטגרלי של הדרג הביטחוני-צבאי, וגוף ראשון-רבים מודיעיני הוא אחד הביטויים לקולה המקצועי. השימוש בהטיה זו מהווה ביטוי לתביעה משולשת של קהילייה זו: (א) לקבל את עבודתה כחוכמה קולקטיבית של ארגון שחבריו, למעט העומדים בראשו, אנונימיים; (ב) להתייחס לעבודה זו כמבוססת על עקרונות של ניתוח מקצועי נטול פניות; (ג) ולתת לה מעמד ייחודי - ולכן יכולת השפעה - בתהליך קבלת ההחלטות האסטרטגית.

דרישה זו - על שלושת רכיביה - נותחה בהרחבה בדיון האקדמי-תאורטי על תפקידו ומעמדו של המודיעין בקבלת ההחלטות. הערעור על הלגיטימיות שלה התעצם בין היתר נוכח הביקורת על תפקודו במלחמת וייטנאם; סימני השאלה על מידת הצלחתו בניתוח ובחיזוי אתגרי המלחמה הקרה; והכישלונות בהתרעה על פיגועי ה-11 בספטמבר 2001, כמו גם תוצריו ערב הפלישה לעיראק ב-2003. כתוצאה מכך מאותגרת הדרישה ביתר שאת מסיבות רבות ובכללן אובדן הבעלות של קהיליית המודיעין על המידע (בעיקר בכל הקשור לתופעות מדיניות וציבוריות), באורח המאפשר לאחרים להציע ניתוח אלטרנטיבי; ערעור מצד מקבלי ההחלטות והציבור על בלעדיות הניתוח המודיעיני בהבנת "האחר"; וביקורת על קהיליית המודיעין לפיה במעטה האנונימיות היא פועלת להציג ניתוח המקדם את אינטרסיה ומסתיר אג'נדות פוליטיות של בכירה.

היחס למומחים הממשלתיים למגפות במהלך משבר הקורונה עשוי לחזק מגמות אלו, וזאת בתקופה בה אי-הוודאות הבריאותית-כלכלית מאתגרת את יכולתה של קהיליית המודיעין לספק הערכה מדינית-אסטרטגית הנשענת על מסד מקצועי איתן.

כיצד על קהילת המודיעין להתמודד עם אתגר זה?

לפני כשנתיים, במלאת שמונים שנה להוצאתו לאור של ספר השירה הראשון של נתן אלתרמן *כוכבים בחוץ*, הציגו הפרופסורים דן מירון ואריאל הירשפלד (בספרם *הכוכבים לא רימו*) מספר קריאות חדשות של ספר ביכורים זה. אחת הקריאות עוסקת בשימוש החריג שעשה אלתרמן בגוף ראשון-רבים דווקא בעשור של הימנעות כמעט מוחלטת ממנו נוכח מעבר לשירה אישית המקדשת את היחיד וההתרחקות מהשירה המגייסת של האידאולוגיות הגדולות.

החוקרים הדגישו שני ביטויים ציבוריים-חברתיים לשימוש בגוף ראשון-רבים: "פלורליס מאייסטיס", התבטאות המלך בתוקף היותו הריבון על נתיניו; ו"פלורליס פופולריס" - הדיבור בשם הקולקטיב שמטרתו לתת ביטוי לדעת הציבור.

אלתרמן, על-פי מירון והירשפלד, בחר במודע במשמעות אחרת ל"קול הציבור". השימוש שעשה בגוף ראשון-רבים נעשה בשם "קהילת אנשים צנועה, יום-יומית, חיה את חייה 'הקטנים', הצרים, צפויה לסכנות ולאיומים מצד התפרצות התשתית היצרית של עצמה וכן מצד החברה, התרבות והפוליטיקה הניזונות ממנה". על רקע צוק העיתים - התחזקות האידאולוגיות הרצחניות באירופה; חשרת ענני המלחמה ורדיפת היהודים; ומצוקות היישוב היהודי נוכח גל האלימות הערבי בא"י המנדטורית - בחר אלתרמן להיות דוברם של "השקופים".

במצב הנוכחי של איתגור גובר על מעמדה יהיה זה נכון, אולי, עבור קהיליית המודיעין לאמץ רכיבים מגישתו של אלתרמן על-ידי מעבר משימוש בגוף ראשון-רבים - כמבטא "פלורליס מיליטאריס" התובע לעצמו מקום בביטחון עצמי רב - לגישה צנועה וקשובה בהרבה, במיוחד בתקופה של קשיים גוברים ואי-וודאות גדלה. מהלך מעין עשוי להתבטא בין היתר:

- בגישה צנועה בתיאור המציאות ובהצעת דרכי התמודדות עימה המתבטאת למשל בהעלאת ספקות ובהצגת תרחישים אפשריים לעתיד.
- ביציאה מ"הבועה" המקצועית והטיית אוזן להשתנות הציבורית-אנושית ולזרמים הרעיוניים המעצבים אותה.
- באחיזה בזכות לנתח ולהציג בשם יכולת מקצועית מובחנת לזהות ולהבין ולא בשם דרישה למעמד ארגוני בתהליך.
- בהבנת הדינמיקה האחרת בין האני לאנחנו המחייבת, במיוחד ב"עידן ה-3.0", לצאת למרחב הכללי, לדלות ממנו מידע וידע ולהתייחס לתוצר המקצועי.
- הכרת קהיליית המודיעין בהשתנות המהות הפנימית של התנסחותה בגוף ראשון-רבים עשויה לבטא צעד משמעותי ראשון בהתמודדות עם מציאות משתנה זו.

אל"מ (מיל") שי שבתאי הוא מרצה בביה"ס לתקשורת באוני' בר-אילן ודוקטורנט העוסק בהשפעת המודיעין על אסטרטגיית הביטחון הלאומי.

Shay.shabtai080@gmail.com